

Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih  
Association for support and creative development of children and youth Tuzla

---

Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet  
University of Tuzla Faculty of Education and Rehabilitation

## **UNAPREĐENJE KVALITETE ŽIVOTA DJECE I MLADIH**

## **IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF CHILDREN AND YOUTH**

Tematski zbornik/Conference proceedings

II dio/Part two

**IX Međunarodna naučno-stručna konferencija  
„Unapređenje kvalitete života djece i mladih“  
22. - 24. 06. 2018. godine, Harkanj, Mađarska**

**IX International scientific conference  
„Improving the quality of life of children and youth“  
22<sup>nd</sup>-24<sup>th</sup> June 2018, Harkány, Hungary**

ISSN 1986-9886

Tuzla, 2018.

**UNAPREĐENJE KVALITETE ŽIVOTA DJECE I MLADIH**  
**Improving the quality of life of children and youth**

**Izdavač/Publisher:**

Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih

**Urednici/Editors:**

Milena Nikolić  
Medina Vantić-Tanjić

**Organizacioni odbor/Organization Committee:**

Medina Vantić-Tanjić, predsjednik  
Fadil Imširović  
Milena Nikolić  
Marinela Šćepanović  
Selim Goranac  
Admira Beha  
Nino Vrabac

**Naučni odbor/Scientific Committee:**

*dr. sc. Zamir Mrkonjić, vanredni profesor*

Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*associate professor Ratko Duen, PhD*

University „Ss. Cyril and Methodius“ Faculty of Philosophy-Skopje, Republic of Macedonia

*Habil. PhD, Associate Professor Laszlo Varga*

University of West Hungary Benedek Elek Faculty of Pedagogy, Sopron, Hungary

*dr.sc. Slavica Golubović, redovni profesor*

Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

*dr.sc. Barbara Kopačin, docent*

Univerza na Primorskem Pedagoška fakulteta, Koper, Slovenija

*full Professor Marija Jakovljević, PhD*

UNISA School of Computing, College of Engineering, Science and Technology  
Johannesburg, South Africa

*assistant professor Buniamin Memedi, PhD*

State University of Tetova Faculty of Pedagogy, Republic of Macedonia

*full professor Fatih ŞAHİN, PhD*

Celal Bayar University Manisa, Türkiye

*dr. sc. Alma Huremović, vanredni profesor*  
Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*dr. sc. Medina Vantić-Tanjčić, redovni profesor*  
Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*dr. sc. Milena Nikolić, vanredni profesor*  
Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*assistant professor Natasha Stanojkovska-Trajkovska, PhD*  
University „Ss. Cyril and Methodius“, Institute of Special Education and Rehabilitation  
Faculty of Philosophy-Skopje, Republic of Macedonia

*dr. sc. Lelija Kiš Glavaš, redovni profesor*  
Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Republika Hrvatska

*associate professor Kissné Zsámboki Réka, PhD*  
University of Sopron, Benedek Elek Faculty of Pedagogy, Institute of Educational  
Sciences and Psychology

*dr. sc. Milica Gligorović, redovni profesor*  
Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

*dr. sc. Veselin Mićanović, vanredni profesor*  
Univerzitet Crne Gore Filozofski fakultet Nikšić, Crna Gora

**Recenzentski odbor/Reviewers Committee:**

*dr. sc. Nenad Glumbić, redovni profesor*  
Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

*full professor Suncica Dimitrijska, PhD*  
University „Ss. Cyril and Methodius“ Institute of Special Education and Rehabilitation  
Faculty of Philosophy, Skopje, Republic of Macedonia

*dr. sc. Senad Mehmedinović, docent*  
Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*dr. sc. Amela Teskeredžić, vanredni profesor*  
Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*dr. sc. Amela Ibrahimagić, vanredni profesor*  
Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

*dr. sc. Svetlana Kaljača, vanredni profesor*

Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

*dr.sc. Ana Jakab Wagner, docent*

Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Republika Hrvatska

*dr.sc. Jasna Kuderk Mirošević, vanredni profesor*

Osnovna škola Dragutina Tadijanovića, Zagreb, Republika Hrvatska

*associate professor Daniela Dimitrova-Radojčić, PhD*

University „Ss. Cyril and Methodius“ Institute of Special Education and Rehabilitation  
Faculty of Philosophy, Skopje, Republic of Macedonia

*full professor, Nataša Čičevska-Jovanova, PhD*

University „Ss. Cyril and Methodius“ Institute of Special Education and Rehabilitation  
Faculty of Philosophy, Skopje, Republic of Macedonia

*dr. sc. Biljana Maslovarić, docent*

Univerzitet Crne Gore Filozofski fakultet Nikšić, Crna Gora

*dr. sc. Edina Kuduzović, docent*

Univerzitet u Tuzli Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Bosna i Hercegovina

Skupština Udruženja za podršku i kreativni razvoj djece i mladih na redovnoj sjednici održanoj 24.05.2018. godine, odobrila je štampanje zbornika radova „Unapređenje kvalitete života djece i mladih“

## SADRŽAJ

Predgovor .....	15
-----------------	----

### **TEMA III**

### **UNAPREĐENJE KVALITETE ŽIVOTA DJECE I MLADIH SA POSEBNIM POTREBAMA**

**Hurma Begić Jahić, Amela Teskeredžić**

Epidemiološke istraživačke studije oštećenja vida .....	19
---	----

**Rea Fulgosi Masnjak, Dragana Mamić, Helena Vrhovec Pošta**

The influence of the individualized programs for sensory integration stimulation on adaptive skills and undesired behaviors in pupils with autistic spectrum disorders .....	29
--	----

**Veselin Mićanović**

Uključivanje djece s invaliditetom u početnu nastavu matematike .....	41
---	----

**Milena Nikolić, Medina Vantić-Tanjić, Hurma Begić Jahić**

Stavovi javnosti prema zapošljavanju osoba s intelektualnim teškoćama u odnosu na percipiranu težinu intelektualnog oštećenja .....	57
---	----

**Ševala Tulumović, Omerćehajić Dragica, Husić - Đuzić Izeta**

Razlike u prostornoj orijentaciji između djece sa i bez oštećenja vida .....	69
--	----

**Bojana Mastilo, Stevan Šeatović, Nataša Malikanović**

Zdravlje i psihopatološka obilježja kod osoba sa intelektualnom ometenošću .....	75
--	----

**Slađana Čalasan, Mile Vuković**

Sposobnost fonološkog procesiranja kod djece sa disleksijom .....	87
---	----

**Almedina Mahmutović, Milena Nikolić**

Profesionalna opterećenost edukacijsko-rehabilitacijskih stručnjaka u odnosu na skupinu djece sa kojom rade .....	103
---	-----

**Ivana Zečević, Bojana Mastilo, Andrijana Bakoč, Olivera Kalajdžić, Ranka Perućica, Gorica Vuksanović**

Taktilna stimulacija i kvalitet života slijepih osoba .....	113
---	-----

<b>Silvana Punišić, Slavica Maksimović, Miško Subotić</b> Prednosti KSAFA sistema u dijagnostici poremećaja verbalne komunikacije .....	121
<b>Matea Lončar, Milena Nikolić</b> Utjecaj sklopljenih prijateljstava i mjesta stanovanja na samopoštovanje učenika s intelektualnim teškoćama .....	135
<b>Irena Obretković, Ivona Milačić Vidojević</b> Povezanost socio-demografskih varijabli osoba opšte populacije sa verovanjima o uzrocima intelektualne ometenosti i socijalnom distancom .....	145
<b>Lejla Junuzović-Žunić, Amela Ibrahimagić, Silva Banović, Selma Pekarić</b> Prikaz stanja logopedskih usluga u Bosni i Hercegovini .....	155
<b>Nenad Glumbić, Milica Jačevski, Sunčica Petrović</b> Sveobuhvatna on-line obuka stručnjaka iz oblasti poremećaja iz spektra autizma ...	167
<b>Jovana Tomić, Ivona Milačić Vidojević</b> Stres i strategije prevladavanja stresa kod roditelja dece sa intelektualnom ometenošću i roditelja dece sa motoričkim poremećajima .....	175
<b>Gordana Calić, Nenad Glumbić, Mirjana Đorđević</b> Primena i efikasnost robota u tretmanu dece sa smetnjama u razvoju .....	187
<b>Patricija Karaman, Lorena Koštić</b> Rana intervencija kao usluga sustava socijalne skrbi .....	195
<b>Jasna Kudek Mirošević</b> Mišljenja učitelja i stručnih suradnika redovnih škola o uključivanju djece s teškoćama .....	207
<b>Dženana Radžo Alibegović, Amela Teskeredžić, Aldijana Kudumović</b> Razlike u razvijenosti taktilnih funkcija kod djece sa oštećenjem vida u odnosu na spol i hronološki uzrast .....	219
<b>Natasha Chichevska-Jovanova, Daniela Dimitrova Radojichikj, Natasha Mladenovska</b> Kvalitet inkluzivnog obrazovanja učenika sa smetnjama u razvoju u osnovnim i srednjim školama .....	225
<b>Mirjana M. Stanković-Đorđević, Jasmina Nedeljković,</b> Karakteristike ličnosti i prevladavanje stresa prosvetnih radnica u inkluziji .....	235

<b>Marija Petričević, Medina Vantić-Tanjić</b> Samopojmanje braće i sestara djece s posebnim potrebama .....	247
<b>Amela Teskeredžić, Majda Ibrišević</b> Značaj auditivne percepcije slijepih učenika na orijentaciju i mobilitet.....	261
<b>Bojana Vuković, Slađana Čalasan</b> Bio-psiho-socijalni model oštećenja sluha .....	269
<b>Lejla Muratović, Mevlisa Huskić</b> Znakovi potencijalne darovitosti kod učenika iz ugla nastavnika razredne nastave .	279
<b>Majda Kurbalić, Klaudija Čurković</b> Prijedlog programa rada usvajanja osnovnih informatičkih znanja i vještina za učenike s intelektualnim teškoćama .....	291
<b>Majda Kurbalić, Klaudija Čurković</b> Implementacija ciljeva i principa eko škole u realizaciji programa radnog odgoja i izobrazbe u obavljanju poslova s učenicima s intelektualnim teškoćama .....	303
<b>Emira Švraka, Aleksandra Mikov, Špela Golubović, Rastislava Krasnik, Sanela Slavković, Vesela Milankov, Dragana Vukliš, Jelena Ivanić</b> Savremeni programi tretmana u okupacionoj terapiji - vodiči ka boljem kvalitetu života osoba sa invaliditetom .....	313
<b>Tamara Kovačević, Sanja Đoković</b> Karakteristike vokabulara gluve i nagluve dece osnovnoškolskog uzrasta .....	321
<b>Sanela Čajlaković Kurtalić, Admir Beha, Husnija Hasanbegović</b> Diskriminacijske determinante u redovnom i specijalnom sistemu obrazovanja gluhih učenika .....	331
<b>Anđela Bilić</b> Stavovi učenika bez teškoća u razvoju prema učenicima s teškoćama u razvoju .....	341
<b>Vesela Milankov, Rastislava Krasnik, Tatjana Krstić</b> Rana intervencija kod dece sa poremećajima hranjenja .....	351
<b>Branka Jablan, Ksenija Stanimirov, Dragana Stanimirović, Filip Filipović</b> Kvalitet života i životne navike kod odraslih osoba sa strabizmom .....	359
<b>Ranko Kovačević, Đana Lončarica, Edin Muftić</b> Relacije porodičnih interakcija i tretmana ovisnika u terapijskoj zajednici .....	371

<b>Ena Šifner Vukomanović</b> Obrazovna inkluzija u Republici Hrvatskoj .....	379
<b>Svetlana Kaljača, Isidora Obradović, Bojan Dučić</b> Kvalitet znanja o seksualnosti kod adolescenata sa intelektualnom ometenošću .....	393
<b>Vanja Đokić</b> Socijalno-ekonomski status osoba sa cerebralnom paralizom.....	405
<b>Renata Martinec, Danijela Dragić, Renata Pinjatela</b> Primjena kreativne terapije u poticanju grafomotorike kod djeteta s cerebralnom paralizom .....	417
<b>Suzana Kulić, Rastislava Krasnik, Špela Golubović, Sanela Slavković, Aleksandra Mikov</b> Procena manuelnih sposobnosti kod osoba sa višestrukom ometenošću .....	429
<b>Vanda Kos Jerković, Dajana Bulić, Teodora Not</b> Humanost, ekologija i umjetnost u povezivanju različitosti .....	443
<b>Dajana Bulić, Tamara Kralj, Tena Matijaš</b> Specifičnosti rane razvojne timske procjene .....	449
<b>Lorena Koštić, Patricija Karaman</b> Socijalno uključivanje osoba s poremećajem iz spektra autizma kroz film .....	455
<b>Ivana Stanić, Marta Prohaska, Nataša Čošić</b> Komunikacijskom podrškom do uspjeha .....	465
<b>Ante Bilić Prčić, Tina Runjić, Božana Božić</b> Uspješnost rehabilitacije integriranih učenika oštećenog vida s obzirom na prisutnost stručnog suradnika rehabilitatora i asistenta u nastavi u nastavnom procesu .....	475
<b>Arīta Agai, Buniamin Memedi, Živko Žekov, Teuta Rasimi, Kosovare Musa</b> Stavovi profesionalnih radnika koji rade u dnevnim centrima i centrima za socijalni rad sa odraslima sa umjerenim i teškim intelektualnim teškoćama .....	489
<b>Sonja Tevdovska, Sunčica Dimitrijoska</b> Measures to support children from vulnerable categories for inclusion in the education system .....	499



<b>Marinela Šćepanović, Tanja Kalinić</b> The importance of parents involvement in inclusive individual educational plan (IEP) creation .....	507
<b>Amela Stovrag</b> Reedukacija psihomotoričke ili tretman pokretom .....	513
<b>Lidija Banjac</b> Kvalitet interakcije sibilnga u porodicama dece sa cerebralnom paralizom .....	521
<b>Dinka Žulić, Dragica Benčik, Tatjana Žižek</b> Pomoćnici u nastavi - potpora učenicima s teškoćama .....	531
<b>Marija Karačić</b> Uloga menadžmenta škole u poboljšanju kvalitete života učenika u inkluzivnoj školi .....	539
<b>Tina Runjić, Ante Bilić Prčić, Valentina Mašić</b> Utjecaj profesionalnog statusa na kvalitetu života glaukomskih pacijenata .....	521
<b>Ljubica Pribanić, Marina Milković, Marijana Gojčeta</b> Stručni komunikacijski posrednik u osnovnoj i srednjoj školi – podrška učeniku s oštećenjem sluha .....	561
<b>Loretta Morosin, Doris Mancini Flego, Sanja Paić</b> Prikaz rada dnevnog centra za rehabilitaciju - Veruda, Pula.....	571
<b>Jelena Osmanović</b> Statistička procena stavova nastavnika-implementacija inkluzije u školski sistem .....	573
<b>Vesna Hribar Skukan</b> Osnaživanje roditelja djece s teškoćama u razvoju .....	585
<b>Jelena Jurhar, Jakimov Goranco, Daniela Smilkovska</b> ICT in education - improving the quality of learning of students with visual impairments .....	593
<b>Alma Huremović</b> Vizualno pamćenje kao temelj učenja gluhih i nagluhih učenika .....	597
<b>Natasha Stanojkovska-Trajkovska, Sofija Georgievskaja, Risto Petrov</b> Zadovoljstvo roditelja dece sa umerenom i teškom intelektualnom ometanošću tretmanom u dnevnim centrima .....	603

# ZADOVOLJSTVO RODITELJA DECE SA UMERENOM I TEŠKOM INTELEKTUALNOM OMETANOŠĆU TRETMANOM U DNEVNIM CENTRIMA

## PARENTAL SATISFACTION OF CHILDREN WITH MODERATE AND SEVERE INTELLECTUAL DISABILITY TREATED IN DAYCARE CENTERS

Natasha STANOJKOVSKA-TRAJKOVSKA<sup>1</sup>, Sofija GEORGIEVSKA<sup>2</sup>,  
Risto PETROV<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Univerzitet Sv "Kiril i Metodij", Filozofski fakultet, Institut za defektologiju, Skopje, Republika Makedonija

*Originalni naučni rad*

### APSTRAKT

Suvremeni trendovi tretmana dece sa umerenom i teškom intelektualnoj ometanošću ukazuju na potrebu za unapređivanje tretmana u dnevnim centrima i ostalim servisima za podršku u zajednici. Biološke porodice, moraju dobiti veću podršku kako bi prevenirali potrebu institucionalizacije. Kako bi postigli socijalnu inkluziju zajednica mora ponuditi više servisa za decu sa intelektualnom ometanošću. Pomoću kvalitativnom i kvantitativnom istraživačkom strategijim dajemo aktuelnu sliku zadovoljstva roditelja tretmanom u dnevnim centrima u Republici Makedoniji i notiramo glavne predloge roditelja za poboljšawe funkcioniranja dnevnih centara, ali i kvaliteta života njihove dece i porodicama uopšte. Za potrebe ovog istraživanja primenili smo svoj instrument koji meri zadovoljstvo roditelja/hranitelja po četiri osnove: kvalitet usluga, samostalnost dece, socijalne pismenosti i adaptabilnost. Pomoću fokusnih grupa izvukli smo najveće probleme sa kojima se suočavaju roditelji/hranitelji i naveli njihove predloge. Ovim istraživanjem su obuhvaćeni ukupno 145 ispitanika od kojih 115 u ulozi roditelja i 30 hranitelja dece sa umerenom i teškom intelektualnom ometanošću. Rezultati istraživanja ukazuju da su roditelji zadovoljni tretmanom u dnevnim centrima, ali ipak imaju brojnih predloga kojima očekivaju veću podršku deci, ali i porodici u celini. Uloga ispitanika nema značaja po pitanju zadovoljstva, kao i pol i stepen obrazovanja, a stepen intelektualne ometanošću dece je povezan samo u delu kvaliteta usluga. Postoji pozitivna povezanost između kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti.

**Ključne reči:** roditelji/hranitelji, deca sa umerenom i teškom intelektualnom ometanošću, kvalitet usluga, samostalnost, socijalna pismenost, adaptabilnost

### ABSTRACT

Modern trends of treatment of children with moderate and severe intellectual disability points to the need for improved treatment in daycare centers and other services for their support in the community. The biological families must be given greater support to prevent the need of institutionalization. In order to achieve social inclusion community needs to offer more services for children with intellectual disability. Using qualitative and quantitative research strategies we give the current picture of parental satisfaction with treatment in daycare centers in the Republic of Macedonia and take note of the main proposals of parents for improve functioning of daycare centers, but also the quality of life of their children and families in general. For this research we applied our instrument that measures the satisfaction of parents/foster parents after four

essentials: quality of service, independence of children, social literacy and adaptability. Using focus groups, we got the biggest problems faced by parents/foster parents and stated their proposals. This survey covered a total of 145 respondents, of which 115 in the role of parents and 30 foster parents of children with moderate and severe intellectual disability. The research results indicate that parents are satisfied with the treatment in daycare centers, but still have a number of proposals from which they expect more support to children and the family as a whole. The role of the respondents had no significance in terms of customer satisfaction, as well as sex and education, a degree of intellectual disability of children is related only in part of the quality of services. There is a positive correlation between the quality of service, independence, social literacy and adaptability.

**Key words:** parents/foster parents, children with moderate and severe intellectual disability, quality of service, independence, social competence, adaptability

## UVOD

Suvremeni trendovi tretmana dece sa umerenom i teškom intelektualnoj ometanošću ukazuju na potrebu za unapređivanje tretmana u dnevnim centrima i ostalim servisima za podršku u zajednici. Biološke porodice, moraju dobiti veću podršku kako bi prevenirali potrebu institucionalizacije. Kako bi postigli socijalnu inkluziju zajednica mora ponuditi više servisa za decu sa intelektualnom ometanošću. Pomoću kvalitativnom i kvantitativnom istraživačkom strategijim dajemo aktuelnu sliku zadovoljstva roditelja tretmanom u dnevnim centrima u Republici Makedoniji i notiramo glavne predloge roditelja za poboljšawe funkcioniranja dnevnih centara, ali i kvaliteta života njihove dece i porodicama uopšte.

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita kapacitet dnevnih centara za decu sa umerenom i teškom intelektualnom ometanošću, kako i procena zadovoljstva roditelja-hranitelja po pitanju usluga koje nude dnevni centri i vaninstitucionalna zaštita.

## METODE RADA

### Uzorak istraživanja

Uzorak ovog ispitivanja činilo je ukupno 145 ispitanika od kojih 115 u ulozi roditelja i 30 hranitelja dece sa umerenom i teškom intelektualnom ometanošću koja su korisnici dnevnih centara na teritoriji cele Republike Makedonije.

### Mjerni instrumenti

Za potrebe istraživanja primenjen je upitnik od 30 pitanja namenjen merenju kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece obuhvaćene tretmanom u dnevnim centrima. Upitnik je petostepena skala Likertovog tipa. Veći skor upitnika aludirana na veće zadovoljstvo. Upitnik je konstruiran kako bi dao sliku veština sa kojima raspolažu korisnici uzimajući u obzir da je veći broj korisnika na većem uzrastu i sa dužim periodom tretmana u dnevnim centrima, a u isto vreme to su veštine kojima trebaju operirati za samostalniji život po završetku tretmana u dnevnom centru.

### Način provođenja istraživanja

Upitnik je popunjavan individualno, a kako bi se dobila realnija slika sprovedne su i fokus grupe u nekoliko centara i izvršena je komparacija dobijenih rezultata.

## REZULTATI

Kako bi se ispitalo da li postoji razlika u odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji kod roditelja različitog pola, primenjen je t-test važnosti razlika između dve uspoređivane grupe.

**Tabela 1.** Važnost između roditelja/staratelja sa različitim polom u odnosu na zadovoljstva usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji  
**Table 1.** The importance of parents/guardians with different sexes in relation to satisfactory services, autonomy, social literacy and adaptability of children in day centers and institutions

	Pol	N	M	SD	T	Sig
Kvalitet usluga	Muški	68	31,38	4,055	-,262	,794
	Ženski	77	31,64	7,502		
Samostalnost	Muški	68	34,05	8,821	1,114	,267
	Ženski	77	32,32	9,798		
Socijalna pismenost	Muški	68	19,48	7,825	,949	,344
	Ženski	77	18,28	7,385		
Adaptabilnost	Muški	68	30,98	8,470	,497	,622
	Ženski	77	30,29	8,259		

Iako smo očekivali da će roditelji/hranitelji ženskog pola manifestirati više skorove na skali zadovoljstva, analiza je pokazala da ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na pol. Kako bi ispitali dali postoji razlika u odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji kod roditelja/staratelja sa različitim stepenom obrazovanja, proračunali smo ANOVA važnost razlika između upoređivanih grupa.

**Tabela 2.** Važnost razlika između roditelja/hranitelja sa različitim stepenom obrazovanja u odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji  
**Table 2.** The importance of differences between parents/foster parents with varying degrees of education in relation to satisfaction of service quality, autonomy, social literacy and adaptability of children in day centers and institutions

		Suma kvadrata	Df	Srednja suma	F	Sig.
Kvalitet usluga	Između grupa	56,706	2	28,353	0,756	0,471
	U grupama	5325,459	142	37,503		
	Ukupno	5382,166	144			
Samostalnost	Između grupa	30,526	2	15,263	0,172	0,842
	U grupama	12588,715	142	88,653		
	Ukupno	12619,241	144			
Socijalna pismenost	Između grupa	19,200	2	9,600	0,165	0,848
	U grupama	8281,462	142	58,320		
	Ukupno	8300,662	144			
Adaptabilnost	Između grupa	211,845	2	105,922	1,535	0,219
	U grupama	9796,293	142	68,988		
	Ukupno	10008,138	144			

Očekivali smo da će roditelji/hranitelji sa višim stepenom obrazovanja manifestirati i više skorove na skali zadovoljstva. Ovakva pretpostavka nas je vodila samim tim što više obrazovanje znači i veće poznavanje realnog stanja, mogućnosti dece, ali s druge strane i potrebu sveobuhvatnog tretmana. Smatrali mo da roditelji/hranitelji imaju i veća očekivanja. Kako bi ispitali dali postoji razlika u odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i značaj adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji kod roditelja/staratelja sa različitim stupnjem intelektualne ometanosti i dodatnim teškoćama, primenili smo t-test razlika između dve spoređivane grupe.

**Tabela 3.** Značaj razlika između roditelja/hranitelja dece različitim stepenom ometanošću u odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji

**Table 3.** Importance of differences between parents/carers of children with different degree of disability compared to satisfaction of service quality, autonomy, social literacy and adaptability of children in day centers and institutions

	Ometenost	N	M	SD	T	Sig
Kvalitet usluga	Umerena	77	31,94	7,025	0,911	0,364
	Teška	68	31,01	4,951		
Samostalnost	Umerena	77	35,00	8,541	2,673	0,008
	Teška	68	30,91	9,811		
Socijalna pismenost	Umerena	77	20,13	6,971	2,897	0,024
	Teška	68	17,27	7,992		
Adaptabilnost	Umerena	77	32,47	7,835	2,974	0,003
	Teška	68	28,44	8,433		

Roditelji/hranitelji dece sa umerenom intelektualnom ometanošću razlikuju se u odnosu na onim sa teškom u odnosu samostalnosti ( $t=2,673$ ,  $p<0,01$ ) socijalne pismenosti ( $t=2,897$ ,  $p<0,05$ ) i adaptabilnosti ( $t=2,974$ ,  $p<0,01$ ) dece u dnevnim centrima i instituciji. Ovim delimično potvrđujemo našu hipotezu, odnosno roditelji dece sa umerenom intelektualnom ometanošću su zadovoljniji u proverivanih dimenzija u odnosu na roditelje dece sa teškom intelektualnom ometanošću.

Da bi ispitali dali postoji razlika u odnosu na kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i značaj adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji primenjen je t-test značaja razlika između dve spoređivane grupe.

**Tabela 4.** Značaj razlika između roditelja/hranitelja dece odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji

**Table 4.** Significance of differences between parents/foster parents regarding the satisfaction of quality of service, autonomy, social literacy and adaptability of children in day centers and institutions

	Zaštita	N	M	SD	T	Sig
Kvalitet usluga	Institucionalna	9	29,25	5,994	-1,069	0,287
	Vaninstitucionalna	136	31,63	6,131		
Samostalnost	Institucionalna	9	33,75	10,754	0,216	0,830
	Vaninstitucionalna	136	33,01	9,295		
Socijalna pismenost	Institucionalna	9	18,50	8,944	-0,104	0,917
	Vaninstitucionalna	136	18,78	7,510		
Adaptabilnost	Institucionalna	9	28,87	8,425	-0,586	0,559
	Vaninstitucionalna	136	30,65	8,343		

Naša vanins primeri spoređ uslovi razliki biološ značaj

Tabela kvalitete instituc Table in rela adapta

Kval

Samc

Socij

Adaj

Očeki hranit hranit Smatr smo A

Tabela: zavoc dnevni Table status in day

Kvalitu

Samos

Socija pisme

Adapta

Naša su očekivanja bila da će roditelji/hranitelji čije je dete obuhvaćeno tretmanom vaninstitucionalne zaštite manifestirati veće skorove na skali zadovoljstva. Mali primerak roditelja dece obuhvaćene tretmanom u instituciji ne dozvoljava realno spoređivanje, ali u svakom slučaju znači da su roditelji zadovoljni uslugama i uslovima, kao i promena kod dece po početka tretmana. Da bi ispitali postojanje razlike u kvalitetu usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece bioloških roditelja nasuprot dece koji su na smeštaju kod hranitelja primenili smo t-test značaja razlika između dve uspoređivane grupe.

**Tabela 5.** Značaj razlika između dece roditelja/hranitelja dece u odnosu na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji

**Table 5.** The significance of the differences between the children of the parents/foster parents in relation to the satisfaction of the quality of services, the autonomy, social literacy and adaptability of children in day centers and institutions

	Uloga	N	M	SD	T	Sig
Kvalitet usluga	Roditelj	115	31,85	6,007	1,268	0,207
	Hranitelj	30	30,26	6,453		
Samostalnost	Roditelj	115	33,19	9,032	0,134	0,894
	Hranitelj	30	32,93	10,693		
Socijalna pismenost	Roditelj	115	19,20	7,523	1,120	0,265
	Hranitelj	30	17,46	7,824		
Adaptabilnost	Roditelj	115	30,62	8,179	0,015	0,988
	Hranitelj	30	30,60	9,061		

Očekivali smo da će roditelji imati viši skor na skali zadovoljstva u odnosu na hranitelja i da roditelji sami po sebi imaju viša očekivanja, ali dobili smo rezultate da i hranitelji imaju jednako visoko zadovoljstvo i očekivanja tretmanom dece.

Smatrali smo da je i radni status bitan za očekivanja i zadovoljstvo roditelja. Primenili smo ANOVA značajnost razlika izmrđu upoređivanih grupa.

**Tabela 6.** Značajnost razlika između roditelja/hranitelja različitim radnim statusom u odnos na zadovoljstvo kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji

**Table 6.** The significance of differences between parents/foster parents with different working status in terms of quality of service satisfaction, autonomy, social literacy and child adaptability in day centers and institutions

		Suma kvadrata	Df	Srednja suma	F	Sig.
Kvalitet usluga	Između grupa	8,481	2	4,240	0,112	0,894
	U grupama	5373,685	142	37,843		
	Ukupno	5382,166	144			
Samostalnost	Između grupa	137,013	2	68,507	0,779	0,461
	U grupama	12482,228	142	87,903		
	Ukupno	12619,241	144			
Socijalna pismenost	Između grupa	22,474	2	11,237	0,193	0,825
	U grupama	8278,188	142	58,297		
	Ukupno	8300,662	144			
Adaptabilnost	Između grupa	7,564	2	3,782	0,054	0,948
	U grupama	10000,574	142	70,427		
	Ukupno	10008,138	144			

Rezultati istraživanja su pokazali da i ova varijabla ne igra ulogu na ovim primerkom istraživanja. Rezultati su nasuprot naših očekivanja da će zaposleni roditelji/hranitelji imati većih očekivanja. Kako bi potvrdili/odbacili povezanost između zadovoljstva usluga, nivoa samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti izračunali smo Pirsonov koeficijent korelacije. Tabela 7. pokazuje da su sve četiri podskale međusobno povezane na nivou značaja od  $p < 0,01$ , odnosno koliko je veće zadovoljstvo roditelja/hranitelja kvalitetom usluga, toliko će biti veće zadovoljstvo i samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti.

**Tabela 7.** Povezanost između zadovoljstva kvaliteta usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji

**Table 7.** Relationship between satisfaction of quality of service, independence, social literacy and adaptability of children in daily centers and institutions

		Kvalitet usluga	Samostalnost	Socijalna pismenost	Adaptabilnost
Kvalitet usluga	Korelacija	1	0,392**	0,345**	0,344**
	Značaj		0,000	0,000	0,000
	N	145	145	145	145
Samostalnost	Korelacija	0,392**	1	0,703**	0,678**
	Značaj	0,000		0,000	0,000
	N	145	145	145	145
Socijalna pismenost	Korelacija	0,345**	0,703**	1	0,770**
	Značaj	0,000	0,000		0,000
	N	145	145	145	145
Adaptabilnost	Korelacija	0,344**	0,678**	0,770**	1
	Značaj	0,000	0,000	0,000	
	N	145	145	145	145

Ova se hipoteza u potpunosti potvrdila, odnosno postoji pozitivna povezanost između zadovoljstva usluga, nivoa samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti dece u dnevnim centrima i instituciji.

Pomoću ANOVA utvrdili smo dali postoji razlika između četiri merene dimenzije u zavisnosti toga kojim vremenskim intervalom su deca obuhvaćena tretmanom.

**Tabela 8.** Značaj razlika između dece sa različitim dužinom tretmana u odnosu na kvalitet usluga, samostalnosti, socijalne pismenosti i adaptabilnosti

**Table 8.** Significance of differences between children with varying length of treatment compared to quality of service, independence, social literacy and adaptability

		Suma kvadrata	df	Srednji kvadrat	F	Sig.
Kvalitet usluga	Između grupa	2,865	11	0,260	1,019	0,445
	U grupama	11,756	46	0,256		
	Ukupno	14,621	57			
Samostalnost	Između grupa	1064,064	12	88,672	1,013	0,441
	U grupama	11555,178	132	87,539		
	Ukupno	12619,241	144			
Socijalna pismenost	Između grupa	527,517	12	43,960	0,747	0,704
	U grupama	7773,145	132	58,887		
	Ukupno	8300,662	144			
Adaptabilnost	Između grupa	895,378	12	74,615	1,081	0,381
	U grupama	9112,760	132	69,036		
	Ukupno	10008,138	144			

Rezultati prikazani u Tabeli 8. ne ukazuju na značaj dužine tretmana na četiri proverivane dimenzije.

## ZAKLJUČCI

Uzimajući u obzir rezultate koje smo dobili kvantitativnom analizom, ali i kvalitativnim putem pomoću fokusnih grupa ovo su najveći problemi kojima se suošavaju roditelji/hranitelji:

- Dnevni centri moraju smeniti dnevni red i moraju povećati radno vreme. I roditelji i hranitelji potenciraju njihovi stvarno tešku zadaću. Deci je potrebna stalna pratnja, a to ne dozvoljava slobodno vreme, vikend ili godišnji odmor. Ovo osobeno potenciraju hranitelji.
- Neophodno je izdvajanje dece i odraslih korisnika. Program rada nije ist i ne trebaju biti iste aktivnosti za sve korisnike, a deci bi bilo bolje ako su obuhvaćeni aktivnostima koje su odgovarajuće na njihovu uzrast. Broj korisnika izuzetno heterogen sastav zabrinjava roditelja/hranitelja
- Dnevni centri su i služba za podršku i porodicama. U ovom pogledu se moraju menjati dnevni centri i moraju funkcionirati kao služba u zajednici otvorenijeg tipa.
- U nekim dnevnim centrima kadar je u okviru normativa za rad, ali ima i centara gde nisu ni blizu predviđenih normativa.
- Povećanje finansijske pomoći države je još jedno pitanje po kom se slažu svi ispitanici. Posebno roditelji smatraju da bi se trebali ujednačiti sa hraniteljskim porodicama. Traže povećanje pomoći po svim osnovama. Roditelji kažu da pored kazne što čuvaju dete sa intelektualnom ometanošću, imaju kazni i samim tim što je to njihovo biološko dete. Kažu da samim tim što se radi o istoj strukturi dece, istim problemima, dodatnih stanjima i bolesti kojih se susreću, kao i ista lekarstva koja uzimaju, su dovoljan razlog da budu jednaki pred zakonima.
- Roditelja plaši neizvesnost i sudbina njihove dece njihovim starenjem ili nakon njihove smrti. Smatraju da je neophodno razvijanje forme samostalni život uz podršku u svim gradovima. Ukoliko postoji stanbena jedinica blizu njih sigurno bi bili znatno smireniji.
- Profesionalna rehabilitacija i radno angažovanje je još jedan problem. Deca se moraju osposobiti za određene operacije nekog zanimanja još od rane dečje uzrasti. Ukoliko dnevni centri obavljaju i svoju ulogu kao centri za radno-proizvodnu aktivnost i imaju kontinuiranu proizvodnju i prihode za centar i svoje korisnike bila bi obezbedena održljivost i samog dnevnog centra, ali i korisnici bi imali svoju sigurnost.
- Češće zajedničke aktivnosti bi pomogle za poboljšanje kvaliteta života celim porodicama. Roditelji smatraju da država treba da obezbedi zajedničke zimske i litnje odmore, zajedničke šetnje, radionice, obuke i druge aktivnosti.

## LITERATURA

1. Ajdinski, G. (2007). Oligofrenologija. Skopje: Filozofski fakultet.
2. Ajdinski, G., Kitkanj, Z., & Ajdinski, Lj. (2007). Osnovi na defektologijata. Skopje: Filozofski fakultet.
3. Bornarova, S. (2012). Socijalna rabota so semejstvo. Skopje: Filozofski fakultet.
4. Dimkova, M. (2012). Dnevni centri za lica so prečki vo mentalniot razvoj vo Republika Makedonija. Magisterski trud. Skopje: Filozofski fakultet.
5. Doneva, M. (2006). Socijalna rabota vo lokalna zaednica. Skopje: Filozofski fakultet.



6. Kaljaca, S. (2002). Socijalna kompetencija dece sa umerenom mentalnom retardacijom lišene roditeljskog staranja. Istraživanja u defektologiji, str. 107-111.
7. Kaljača, S. (2008). Umerena intelektualna ometanost. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.
8. Klarin, M. (2006). Razvoj djece u socijalnom kontekstu. Zagreb: Naklada Slap.
9. Petrov, R., Stepanoska, E., Stanojkowska Trajkovska, N., i Misovska Stojkowska T. (2013). Samostalni život sa podrškom za lica sa smetnjama u intelektualnom razvoju u R. Makedoniji. U: M. Nikolić (ur.). Zbornik radova sa IV međunarodne naučno-stručne konferencije „Unapređenje kvalitete života djece i mladih“ (str. 455-463). Tuzla: Udrženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih.
10. Trajkovska, S. N. (2010). Deca so posebni obrazovni potrebi smesteni vo zgrizuvacki semejstva vo Republika Makedonija. Magisterski trud. Skopje: Filozofski fakultet.
11. Veličkovski, R., & Čičevalieva, S. (2010). Deca so prečki vo razvojot vo Republika Makedonija – Analiza. Skopje: Ministerstvo za zdravstvo na Republika Makedonija.

